

Het fokken in kleine populaties

Kor Oldenbroek

Platform kleinschalige schapen- en geitenhouders,
28 mei, Woudenberg

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

SZH
VOOR LEVEND ERFGOED

Centrum voor Genetische Bronnen,
Nederland (CGN)

CV Kor Oldenbroek

- IVO in Zeist/ASG Lelystad

Populatie genetica

Rassenvergelijking/kruising

- CGN

Lesmateriaal

In stand houden rassen

SZH

Genenbank

- Verzamelen
- Bewaren
- Karakteriseren
- Documenteren
- Opnieuw gebruiken

Project verwantschap en inteelt bij rashonden

- Opdrachtgevers: Raad van Beheer en Ministerie van ELI (EZ)
- Twee onderdelen:
  - Software ontwikkeling om inteelt en verwantschap te kunnen monitoren en voorspellen
  - Handboek en voordrachten om de benodigde kennis bij rasverenigingen, fokkers en eigenaren te ontwikkelen
  - Afronding begin 2013

Fokken in kleine populaties, omgaan met verwantschap en inteelt

- Wat is erfelijkheid?
- Wat is inteelt?
- Wat is een fokprogramma?
- Omgaan met inteelt en verwantschap

Wat is erfelijkheid?

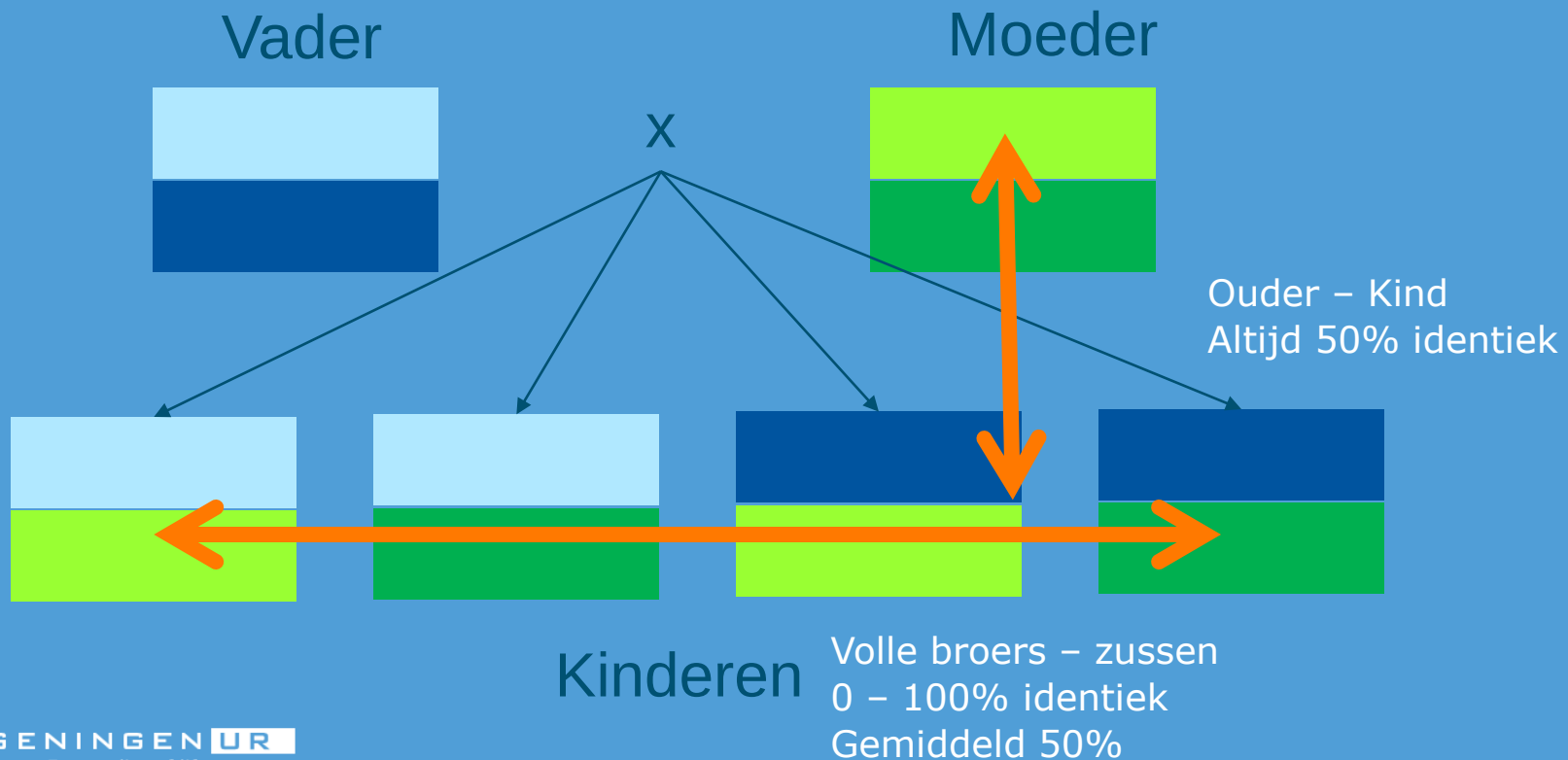
- De erfelijke aanleg is vastgelegd op chromosomen in de celkern(DNA)
- De chromosomen komen in paren voor: één van vader en één van moeder
- Stukken DNA vormen een gen > eiwit met een functie
- Genen in duplo aanwezig: één allel van elke ouder
- Bij de vorming van eicellen en zaadcellen splitsen de paren

>> Elke zaadcel / eicel bevat een unieke combinatie van chromosomen en van allelen van de ouder

Wat is erfelijkheid?

■ Basisregel

- DNA in twee kopieën aanwezig
- DNA: 50% van moeder, 50% van vader

DNA kennis

- DNA gegroepeerd in **chromosomen**
  - Per diersoort verschillend aantal chromosomeparen
  - Van elk paar 1 van de vader en 1 van de moeder
- Chromosoom is een streng DNA bestaande uit **baseparen**

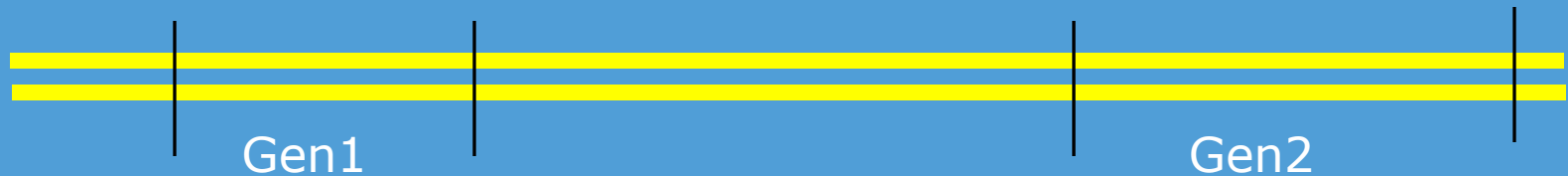

Basepaar

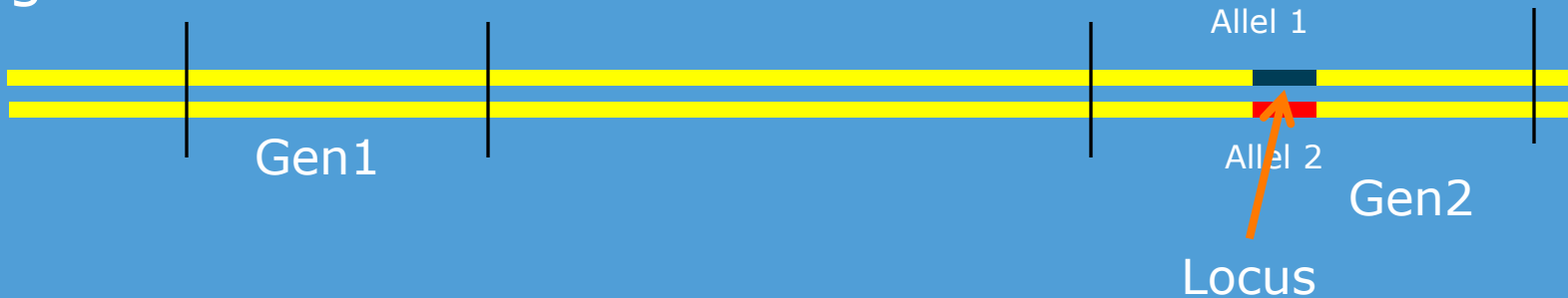
Soort	Aantal chromosoom paren
Mens	23
Rund	30
Paard	32
Hond	39
Varken	19
Schaap	27
Geit	30
Konijn	22
Kip	78

- Stukken DNA vormen een gen
  - Wordt omgezet in een functioneel eiwit

- Meeste baseparen op zelfde plek in DNA zijn identiek in verschillende dieren en chromosomen
- Soms komt een basepaar in twee varianten voor genaamd **allelen**

- Neutrale allelen: geen effect
- Allelen met een effect
  - Negatief: bijvoorbeeld erfelijke gebreken
  - Positief: bijvoorbeeld betere weerstand
- Termen:
  - Homozygoot: allel op beide chromosomen identiek
    - ZZ of zz
  - Heterozygoot: allel op beide chromosomen verschillend
    - Zz
  - Gefixeerd: alle dieren in de populatie hebben hetzelfde allel

Dominant / Recessief

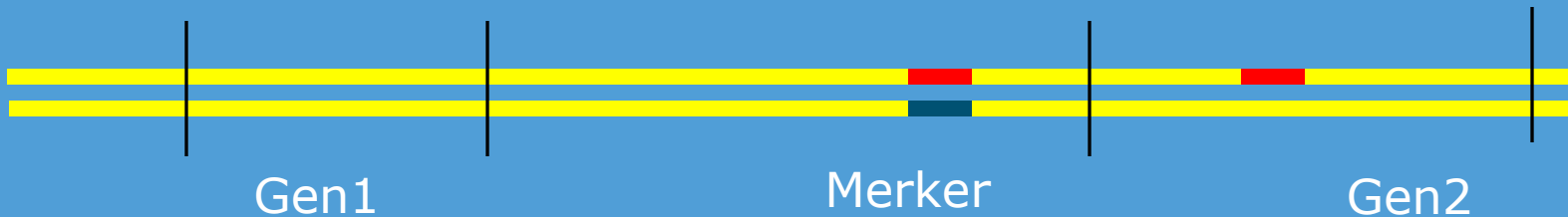

- Dominant allel
  - Heterozygoot heeft zelfde kenmerk als homozygoot
- Recessief allel
  - Homozygoot verschilt van heterozygoot
- Voorbeeld: erfelijke gebreken
  - ZZ: gezond   Vrij
  - Zz: gezond   Drager
  - zz: ziek   Lijder

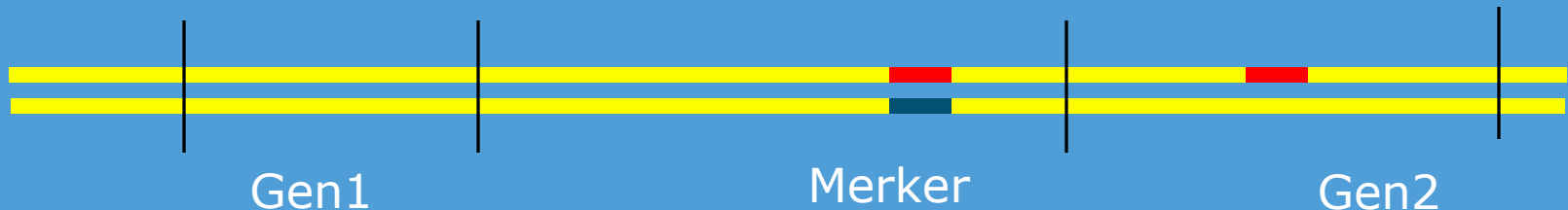
(Codominant allel: homozygoten en heterozygoten verschillen allen van elkaar)

Merkers

- Locus waarvan de allelen in het laboratorium kunnen worden bepaald
- Kan gebruikt worden als test voor monogeen kenmerk
- Soms in een gen, dan 100% nauwkeurig voor een kenmerk
- Meestal verder weg, dan (sterke) aanwijzing voor kenmerk

- Na recombinatie is verband verbroken

Voorbeeld genetische merkers: Ouderverificatie

- Kind moet 1 allel hebben dat in de moeder aanwezig is, terwijl het andere allel bij de vader aanwezig is
- Bij 2 allelen:

Vader	Moeder	Kind		
		1 1	1 2	2 2
1 1	1 1			
1 1	1 2			
1 1	2 2			
1 2	1 1			
1 2	1 2			
1 2	2 2			
2 2	1 1			
2 2	1 2			
2 2	2 2			

Praktijkvoorbeeld

- Pup Marjolein heeft op papier moeder Lianne en vader Borus
- Maar klopt dit wel?
- Bij dezelfde fokker zijn ook Lieneke en Bart als ouder gebruikt

Gen	Marjolein	Lianne	Borus	Lieneke	Bart
1 AHT 121	102/102	102/102	97/102	97/102	102/102
2 AHT 137	149/151	147/151	128/147	149/151	149/151
3 AHTH 171	219/225	219/225	212/233	227/229	219/219
4 AHTH 260	252/254	254/246	252/250	244/244	252/244
5 AHTK 211	93/93	93/95	91/95	93/93	93/97
6 AHTK 253	284/288	288/290	288/288	286/288	284/288
7 CXX 279	126/126	126/128	124/128	126/128	124/126
8 FH 2054	152/152	152/164	152/156	152/160	152/156
9 FH 2848	230/234	234/234	230/230	230/230	230/234
10 INRA 21	97/101	97/101	95/101	95/97	95/101
11 INU 005	126/126	126/126	126/128	132/126	130/126
12 INU 030	144/144	144/150	144/144	144/150	144/144
13 INU 055	210/214	210/218	210/212	212/216	214/216
14REN162C04	202/204	200/202	200/204	200/202	200/204
15REN169D01	212/218	212/212	218/218	214/218	216/218
16REN169O18	162/164	162/162	164/170	164/168	164/168
17 247M23	268/268	268/270	268/272	268/274	268/274
18 54P11	226/226	226/236	226/232	226/232	226/234

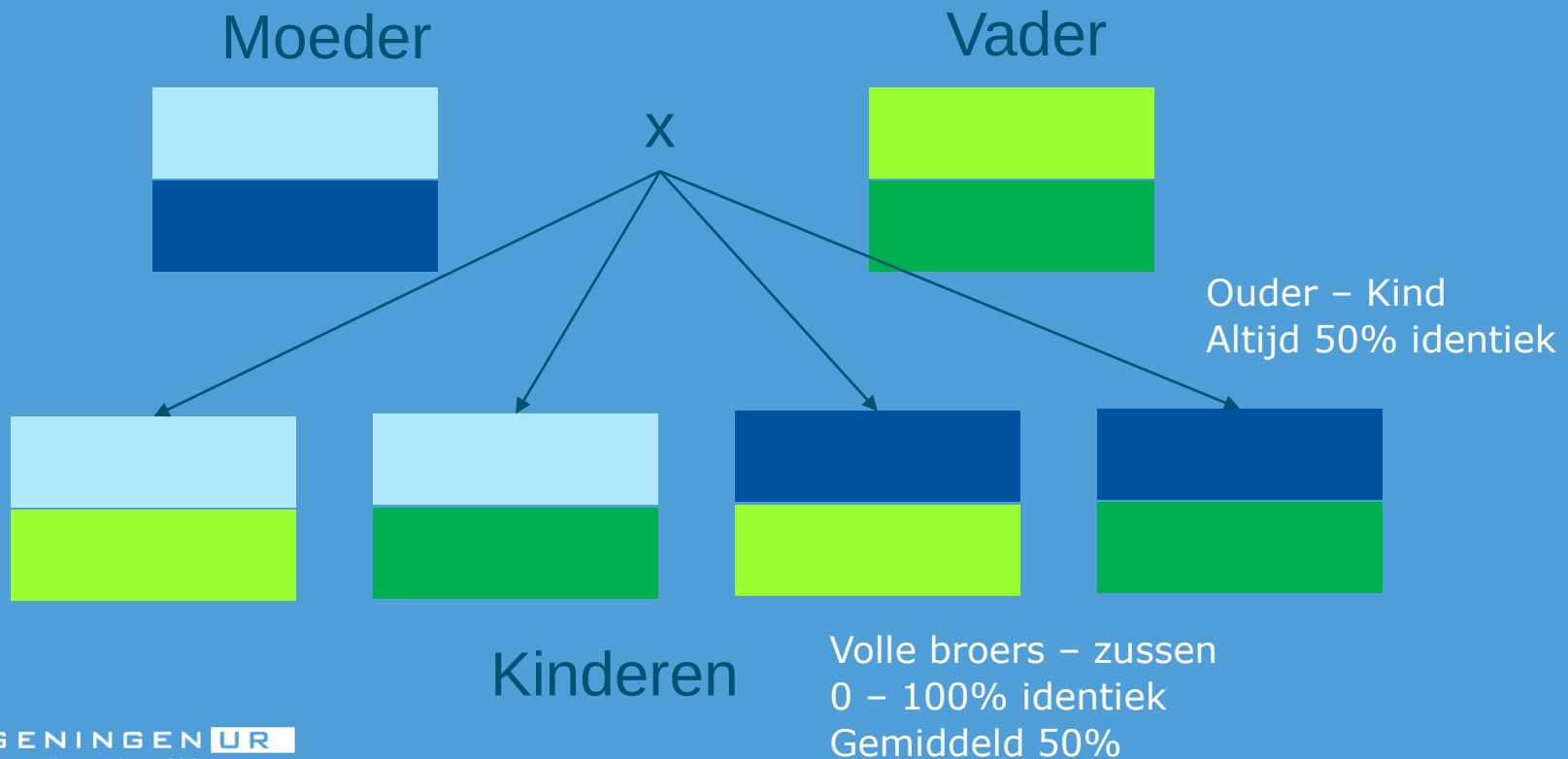

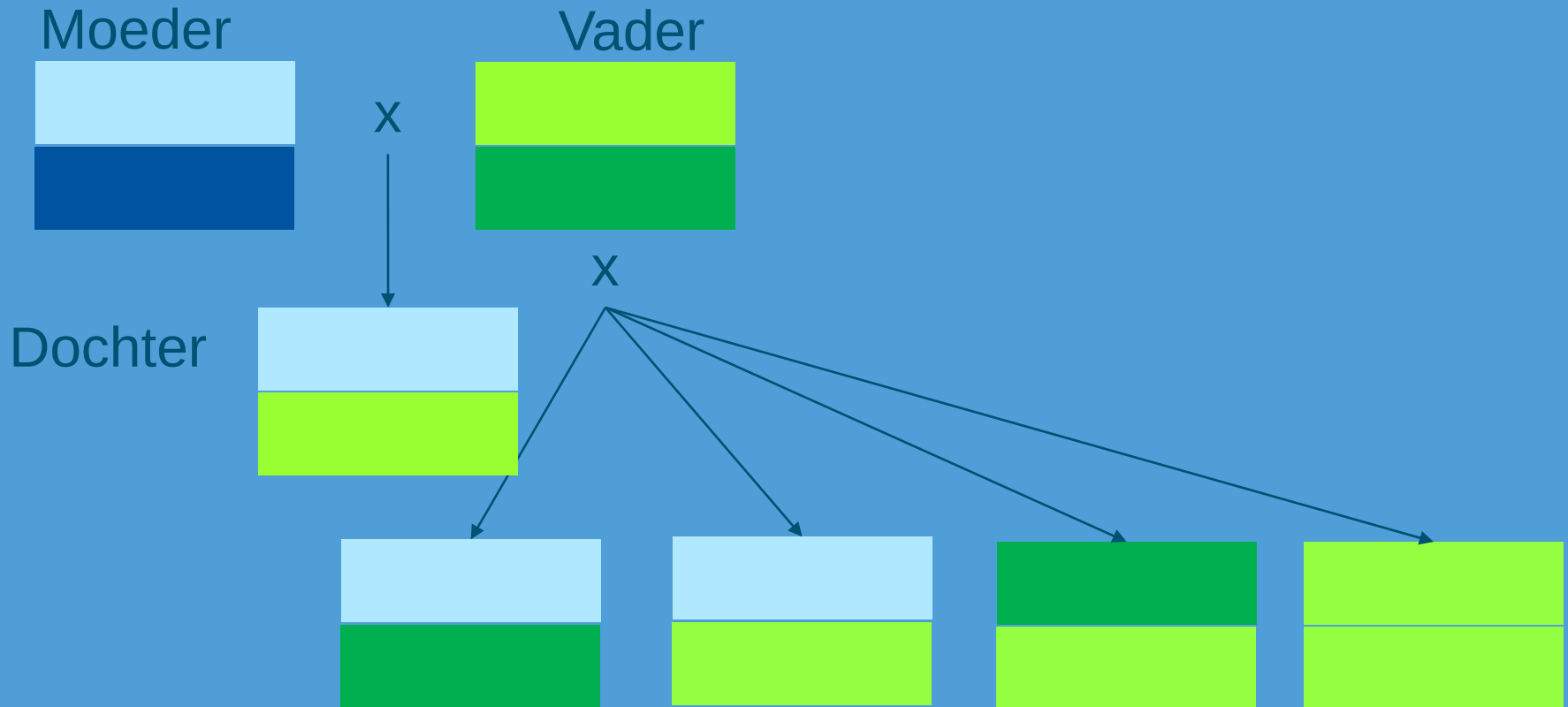
Stoomcursus Inteelt

■ Basisregel

- DNA in twee kopieën aanwezig
- DNA: 50% van moeder, 50% van vader

Stoomcursus Inteelt

- Afname variatie
- Soms beide kopieën van zelfde voorouder afkomstig

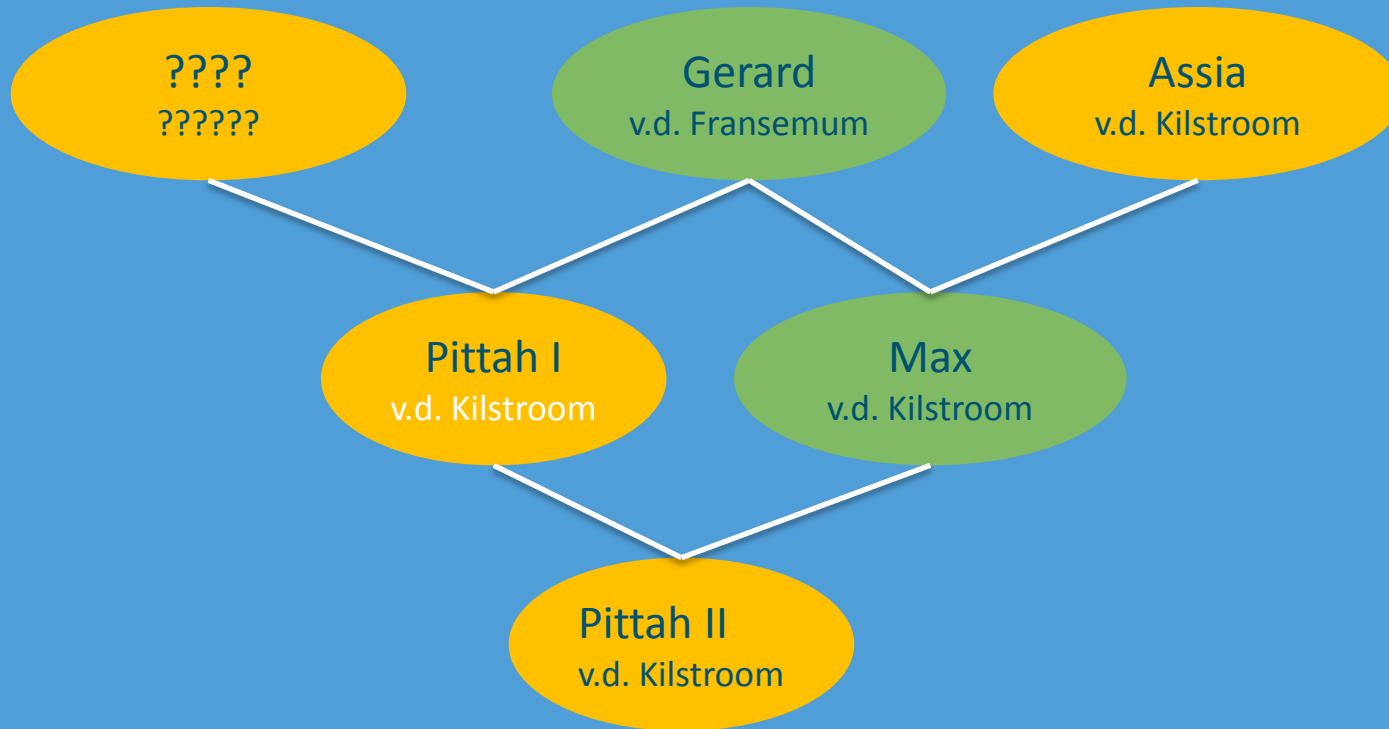
Verwantschap en inteeltcoefficient

- Verwantschap %DNA dat afstamt van gemeenschappelijke voorouder tussen twee individuen
  - Ouder – kind 0.5
  - Grootouder – kind 0.25
  - Overgrootouder – kind 0.125
  - Volle zus – Volle broer 0.5
  - Half boer- half zus 0.25

- Inteelt: %DNA van gemeenschappelijke voorouder binnen een individu = $\frac{1}{2}$ x verwantschap van de twee ouders

- **Inteelt vergroot kans op erfelijke aandoeningen en afname vruchtbaarheid en gezondheid (inteeltdepressie)**

- **Individueel dier:** kans op erfelijke aandoeningen is groot en kans op zwakke gezondheid en verminderde vruchtbaarheid.
- **Ras:** verschillende erfelijke aandoeningen steken de kop op, gezondheid en vruchtbaarheid neemt af.
  - èn de allelen met een lage frequentie verdwijnen
  - èn de mogelijkheden om de negatieve effecten weg te selecteren worden minder

Voorbeeld inteeltberekening

- $r(\text{Pitta I}, \text{Max}) = 0.25 \text{ (HB*HZ)}$
- $F(\text{Pitta II}) = 0.125$

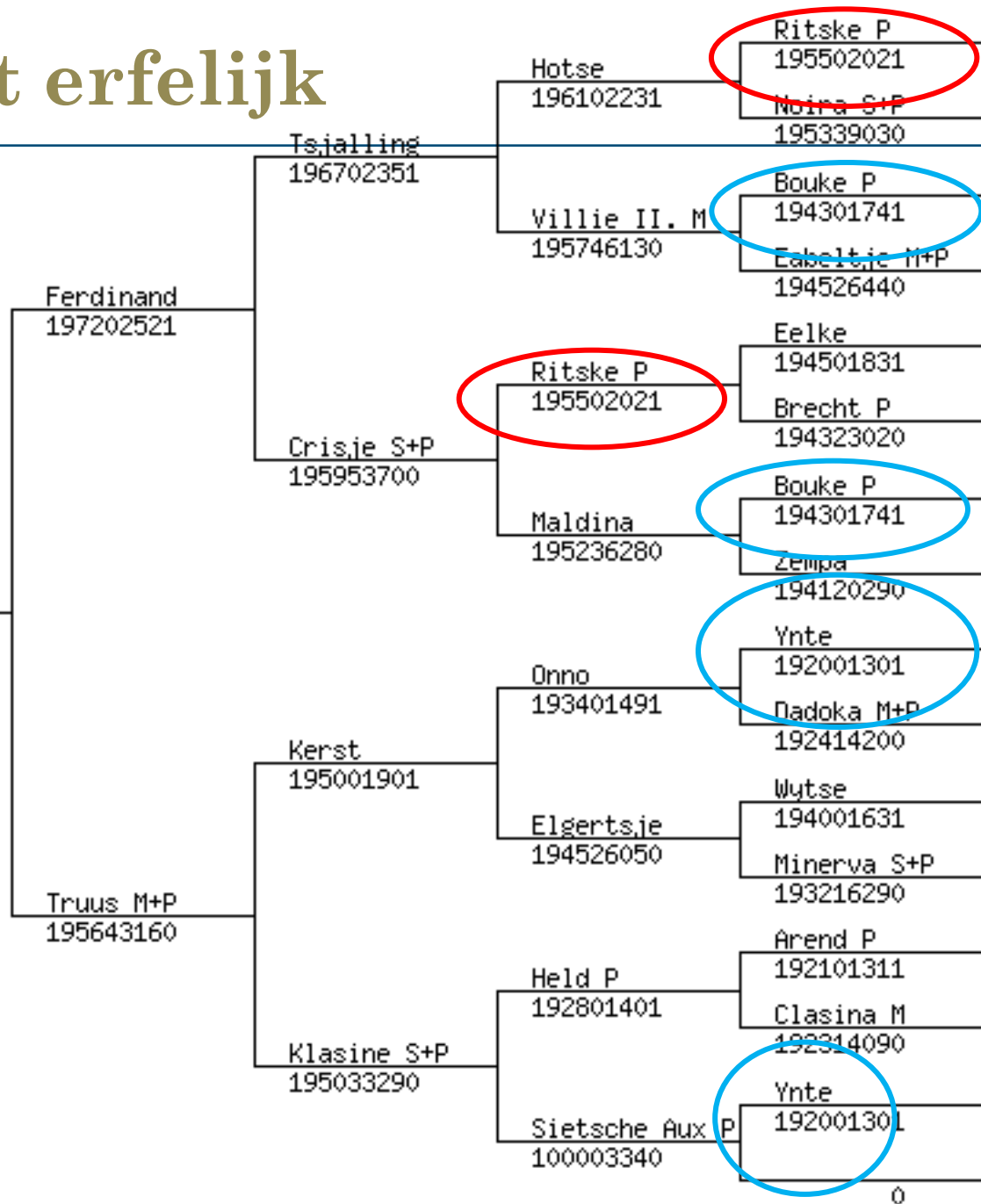
Inteelt is niet erfelijk

Naen
197602641

Naen is niet ingeteeld

(op basis van deze stamboom)

Individu versus populatie

■ Individueel

- Een dier is ingeteeld als de ouders verwant zijn.
- Heeft vrijwel geen gevolgen voor diversiteit in de populatie.

■ Populatie

- In **elke** gesloten populatie neemt de inteelt geleidelijk toe.
- Hoe kleiner het ras des te sneller de toename.
- Verlies aan diversiteit in de populatie

Inteelt op populatieniveau

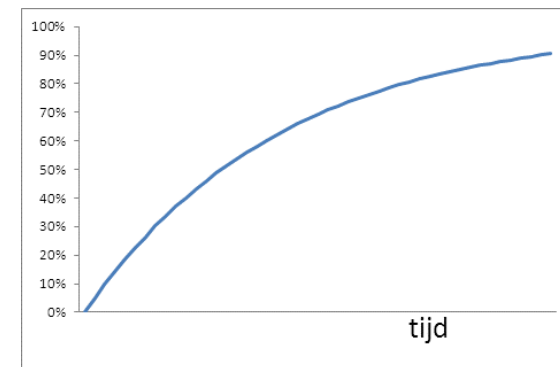
■ Oorzaak

- Iedereen wordt familie van elkaar.
- Want een dier heeft:
  - 2 ouders
  - 4 grootouders
  - 8 overgrootouders
  - ...etc.

■ Gevolg

- Inteelt wordt **onvermijdelijk**
  - “Er bestaat geen reu die geen familie is van uw teef”
- Afname genetische diversiteit

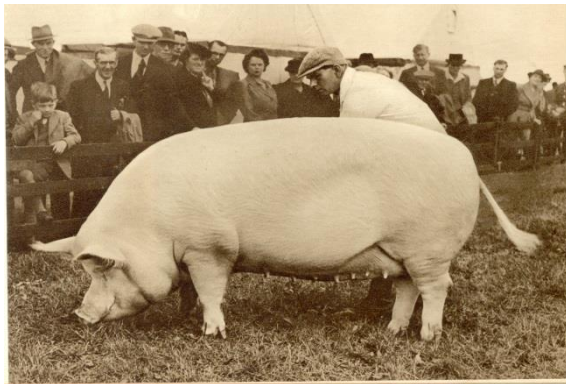

3.2 Gevolgen van inteelt

■ Inteeltdepressie

- Algemene achteruitgang van het ras
  - Kleiner
  - Minder vruchtbaar
  - Meer gezondheidsproblemen
  - Korter leven
- Komt in vrijwel alle zoogdieren en vogels voor.

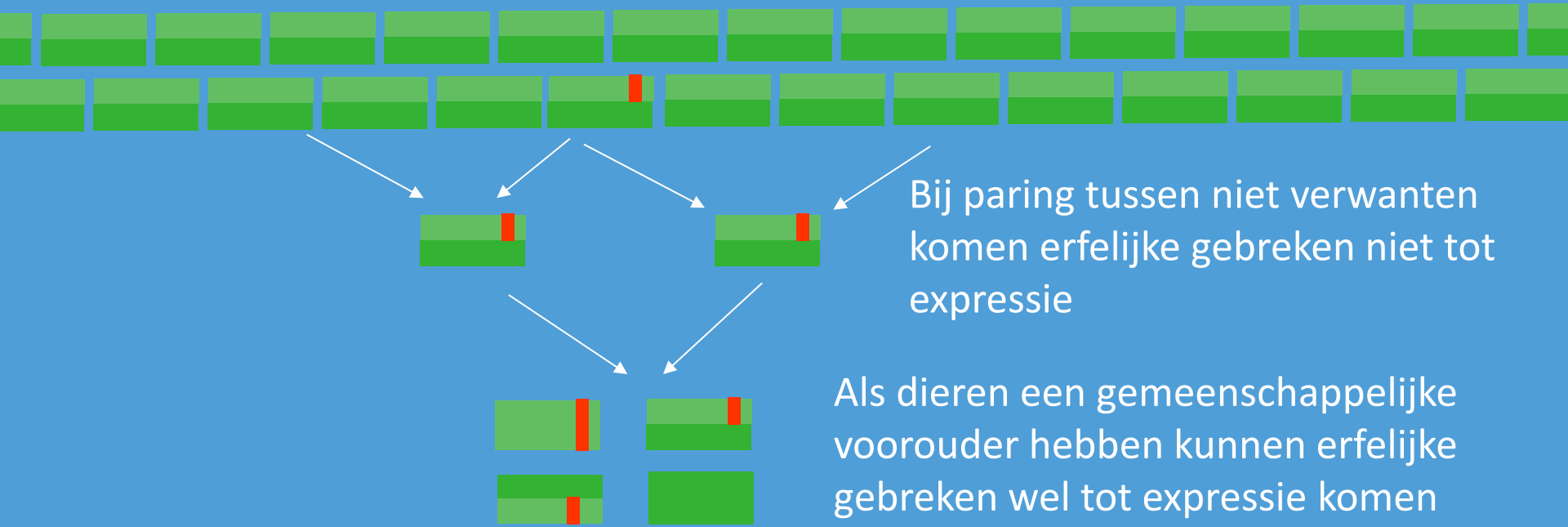

Inteeltdepressie in de landbouw

Species	trait	Afname door 10% inteelt
koeien	Melkgift	3.2%
schapen	Vachtgewicht	5.5%
	Lichaamsgewicht	3.7%
varkens	Aantal biggen	3.1%
	Lichaamsgewicht	4.3%
muizen	Aantal jongen	7.2%
	Lichaamsgewicht	0.6%
mais	Planthoogte	2.1%
	Zaadopbrengst	5.6%

Erfelijke gebreken in een populatie

Elk recessief erfelijk gebrek is zeldzaam maar elk dier draagt ze mee

Inteeltcoëfficiënt F : % genen dat in beide sets identiek is door afstamming = kans dat erfelijk gebrek tot uiting komt

Terugdringen erfelijke aandoeningen

- Nauwkeurig registreren
- Probleem zijn de dragers!
- Testen en opsporen
- Sluit dragers niet te snel uit
- Nakomelingen screenen

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

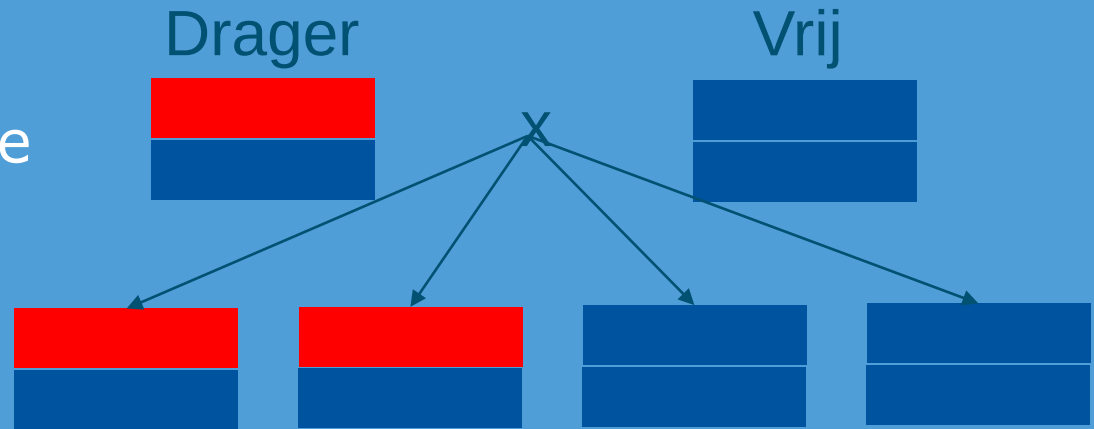
Centrum voor Genetische Bronnen,
Nederland (CGN)

Fokken met dragers

Bij hoge allelfrequentie: sluit dragers niet uit, maar kies vrije nakomelingen.

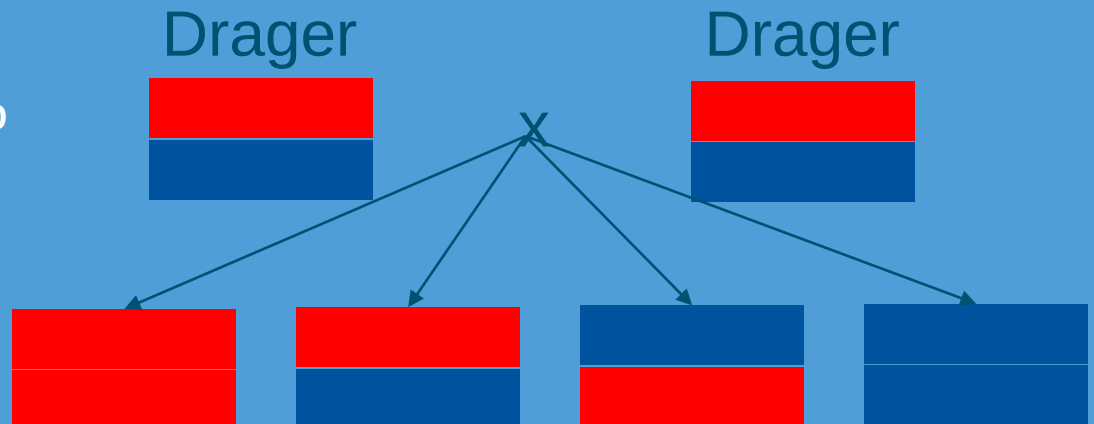
■ Drager x Vrij

- Geeft 50% vrije nakomelingen

■ Zelfs Drager x Drager

- Geeft nog 25% vrije dieren
- Maar ook 25% lijders

Waarom een stamboek en een stamboom?

- Je weet wat je koopt en het is controleerbaar
- Je kunt zien of er gemeenschappelijke voorouders zijn
- Het zegt iets over de verwachtingswaarde

Landelijke Fokkersclub Nederlandse Landgeiten

Bewijs van inschrijving

HIEF UUT T'RUWEDAL

STAMBOEKADMINISTRATIE
akkoord
L.F.N.L.

Registratienr : NL 026885090016 Geslacht : ♂ Gelt : NL 100.00 %
Geboren : 09-03-2008 Ras % :
Status : STAMBOEK
Kleur : ZW GRBO
Inteelt : 11.52 %
Keuring 1 : 2008: 7,4,6,7,6,12,5,7,34,88. 62 cm
Keuring 2 : 2008: ZG,ZG,ZG,G,ZG,ZG

Ouders	Grootouders	Ovengrootouders
♂ GERKO VD MUZELS; NL20817420052; 14-03-2007; STAMBOEK; ZW BO; 9.94%; 2010: 7,5,7,5,6,9,5,7,34,85. 79 cm	♂ COSW ORTH V VREDENHEIM; NL23380000076; 25-02-2003; STAMBOEK; BRBO; 15.55%; 2006: 8,4,6,6,5,10,5,7,34,85. 80 cm	♂ ANTON V DOERFART; NL22764710018; 10-02-2001; STAMBOEK; ZWBO; 9.40%; 2002: 6,3,6,5,5,8,5,7,32,78. 76 cm
	♀ FENNECHEN VD SWINRE STEE; NL23759080073; 08-03-2006; STAMBOEK; ZWBO; 9.82%; 2010: 7,4,7,6,5,10,5,7,34,82. 68 cm	♀ SCILLA VD LINDEBORG; NL23380000038; 21-02-1996; STAMBOEK; ZWBO; 11.14%; 2000: 5,4,7,7,6,8,5,7,34,83. 71 cm
	♂ CALDO V H ERF; NL23819230157; 02-04-2003; STAMBOEK; ZW GRBO; 7.45%; 2004: 8,5,5,7,6,11,5,7,34,88. 76 cm	♀ DO ORTJE VD SWINRE STEE; NL23759080038; 08-03-2004; STAMBOEK; ZW GRBO; 13.50%; 2005: 5,4,6,5,6,10,5,6,29,76. ...
	♂ ELVIS VAN AUGSBUURT; NL2524300043; 05-02-2005; REGISTEROEK; BRBO; 9.00%; 2005: 6,6,6,ZG,ZG,G	♂ DROP VD ELSENHOF; NL0001801143; 13-03-2004; STAMBOEK; BRBO; 15.08%; 2005: 7,5,5,4,8,5,7,29,75. 77 cm
	♀ FIONA; NL100027208425; 29-01-2008; STAMBOEK; ZWBO; 9.44%; 2012: 6,5,7,7,7,11,5,7,35,80. 65 cm	♀ CARLA VD GOUDBERG; NL00656920002; 09-02-2003; STAMBOEK; ZWBO; 8.57%; 2005: 7,4,6,6,6,12,5,7,29,82. 67 cm
	♀ ELEGANCE V MARSSUM; NL2722130015; 23-01-2005; STAMBOEK; ZWBO; 7.72%; 2006: 7,4,6,5,6,9,5,6,30,78. 66 cm	♂ DRE SV MARSSUM; NL2327100018; 03-03-2004; STAMBOEK; ZWBO; 5.92%; 2003: 9,5,6,6,6,10,5,7,35,89. 80 cm
		♀ CONSTANCE V MARSSUM; NL2132710005; 13-01-2003; STAMBOEK; ZW GRBO; 9.04%; 2004: 5,4,6,6,5,8,4,7,29,74. 65 cm

Eigenaar J.T. Vennedunker (VAN 'T MOERAS) Tulbouvstrat 14 9571 TA ZE EXLOERMOND, NEDERLAND Lidcode: DR138	Fokker J.T. Vennedunker (VAN 'T MOERAS) Tulbouvstrat 14 9571 TA ZE EXLOERMOND, NEDERLAND Lidcode: DR138

Blad 1. Van de ouders te weergegeven: naam, reg.nr., geb.datum, status, kleur, inteelt en laatste keuringsresultaten.
Toelichting zie blad 2
Afdrukdatum: 09-03-2014

Stamboekcertificaat afgegeven overeenkomstig Beschikking 80/258/EEG van de
Europese Commissie voor het intracommunautaire verkeer
Afgegeven te 2^e Exloermond, J.T. Vennedunker, stamboekbehoeder L.F.N.L.

Wat is fokken, wat is een fokprogramma?

- Vaststellen van een fokdoel (wat verbeteren?)
- Welke vaders en moeders zijn beschikbaar?
- Selecteren met het oog op fokdoel
- Paren en nakomelingen opfokken
- Het resultaat kritisch volgen

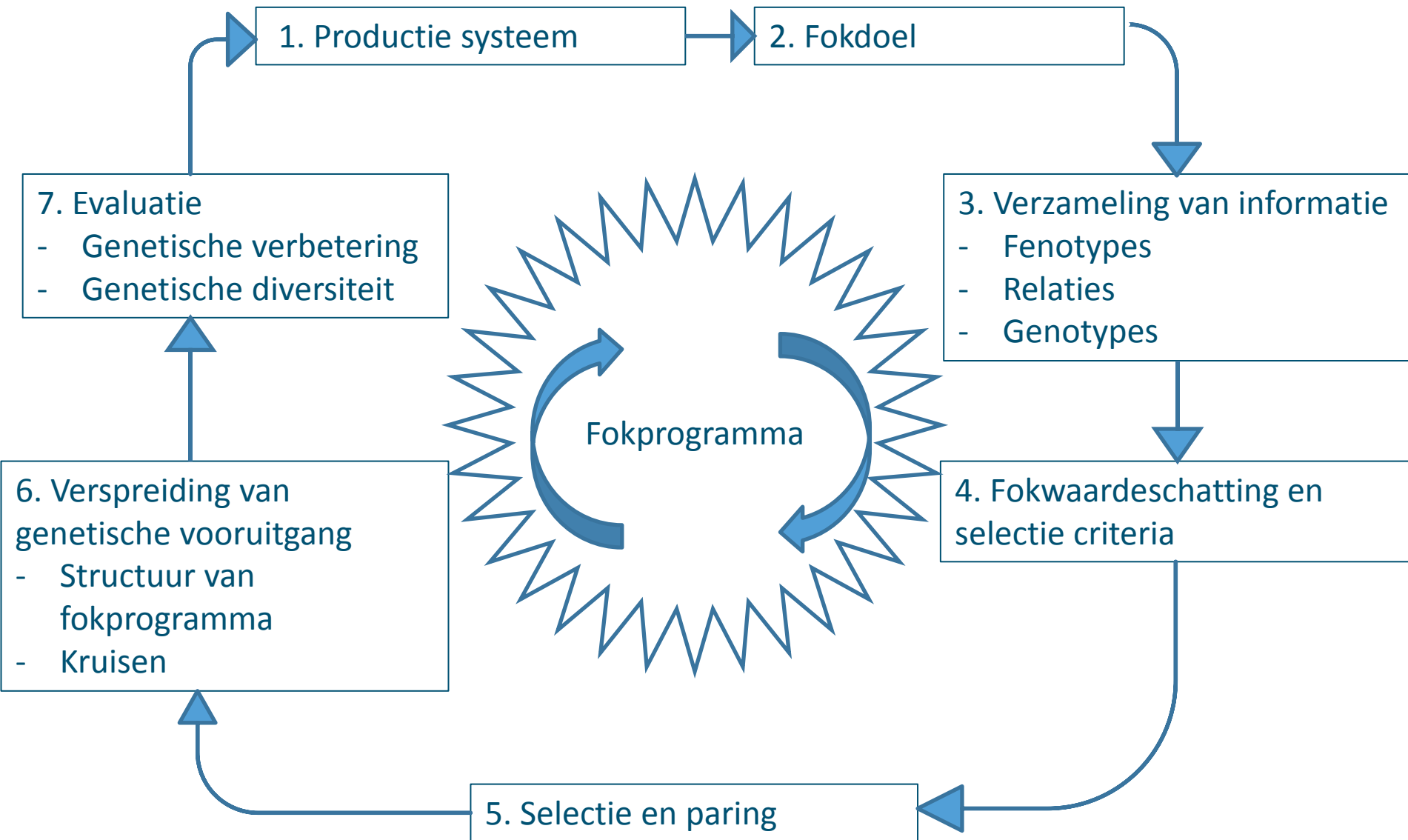
>> Volgende generatie voldoet beter

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

Centrum voor Genetische Bronnen,
Nederland (CGN)

Onderdelen fokkerij (voorbeeld Bonte geit)

- Productiedoel
- Fokdoel
- Wat kun je meten?
- Selectieresultaat
- Fokprogramma
- Behoud van variatie

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Productiedoel

- Verschillende belangen en interesses

Hobby:

mooie geit, raskenmerken, rasstandaard;

Melkproductie:

melk(eiwit), goed uier, levensduur; functionaliteit en vitaliteit

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Fokdoel

- Vasthoudendheid
- Goede I&R van afstamming en fokdoelkenmerken
- Kenmerken die je goed kunt meten of beoordelen
- Hoe meer kenmerken des te langzamer vooruit
- Duurzaamheid: geiten die oud kunnen worden

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Wat kun je meten?

- Exterieur (rasstandaard; geiten en bokken)
- Groei (geiten en bokken; relatie met melkproductie)
- Melkproductie (alleen bij geiten, kosten!)
Melkproductie vergelijken binnen bedrijf, seizoen,
jaar; voorkeursbehandeling uitsluiten
- Melkbaarheid en levensduur?

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Selectieresultaat

- Hoe scherp kun je selecteren? (geiten<>bokken)
- Erfelijkheidsgraad (melkproductie<>vruchtbaarheid)
- Welke verschillen zie je of kun je meten
- Generatieinterval (groei kort; melkproductie lang)

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Fokprogramma (Hoe organiseer je vooruitgang?)

- Platte structuur: iedereen meet en fokt
of
- Kern van fokkers: meet, selecteert, levert fokmateriaal (bokken en bokmoeders)
- Producentengroep: kopen fokmateriaal van fokkers (sperma, geiten en bokken)
- Kl: gezondheid, afstand overbruggen, management

Centre for Genetic Resources, the Netherlands

Selectie beïnvloedt genetische variatie in het ras

- Laat in het fokdoel ruimte voor variatie
- Streng selectie op één kenmerk > afwijkingen
- Afwijkingen >> welzijn
- **Keur niet teveel dieren af**

"Stoplicht" inteelttoename

Inteelttoename	Beoordeling risico's	Effectieve populatie-grootte
>1%	Uitsterven door opeenstapeling erfelijke gebreken	<50
0,5% - 1%	Erfelijke gebreken gaan vrijwel zeker voorkomen	50-100
0,25% - 0,5%	Er kunnen erfelijke gebreken optreden	100-200
< 0,25%	Kleine kans op erfelijke gebreken	>200

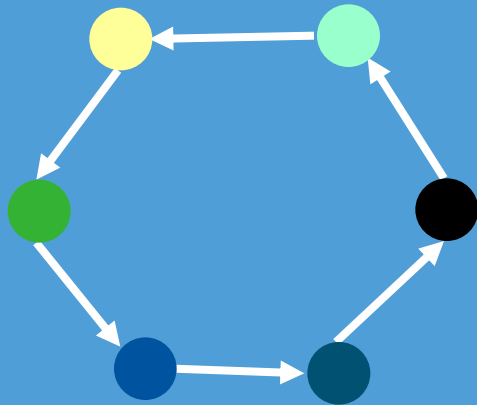

Beperkt gebruik rammen

- Beperk aantal ooien dat een ram mag bevruchten
  - Meer rammen nodig
  - Minder nakomelingen per ram
- Risico bij gebruik van verwante rammen
- Voorbeeld ARR/ARR rammen
  - Fries melkschaap: stammen af van 3 voorouders
  - Gemiddelde verwantschap
    - ARR/ARR dieren: 13.6%
    - Dieren zonder ARR: 0.7%

Fokcirkel

Fokcirkel

■ Structuur

- Ieder punt is een kudde
- Iedere generatie krijgt een kudde een of meer rammen van de naastgelegen kudde in de cirkel.

■ Effect

- Sterk uitstel van inteelt
- Geringe inteelttoename

Fokcirkel

- Elk jaar krijgt elke houder een of meer rammen van een vaste andere kudde
  - Goede afspraken nodig
  - Houder zoekt de beste rammen uit bij “buurkudde”
  - Houder levert beste rammen aan de volgende kudde
- Flexibele opzet mogelijk

Gebruik dieren van buiten het stamboek

- Inteelt verdwijnt bij gebruik onverwante dieren
- Ras verdwijnt bij gebruik niet ras dieren
- Maar vaak dieren die wel tot het ras behoren, maar niet ingeschreven zijn

Dus

- Omschrijf rasstandaard/fokdoel
  - Niet te nauw
- Zoek dieren buiten stamboek die daaraan voldoen
- Proefkruisingen
- Neem nakomelingen eventueel op in stamboek

Hoe voorkom je sterke inteelttoename?

- Stuur op verwantschap
- Zet meer vader en meer moederdieren in
- Zet ouderdieren evenredig in (5% regel)
- Benut dieren met een lage verwantschap
- Kruis zo nodig kleinschalig / planmatig een gepast ras in
- Zet zo nodig sperma uit de genenbank in

Omgaan met inteelt: fokker en eigenaar

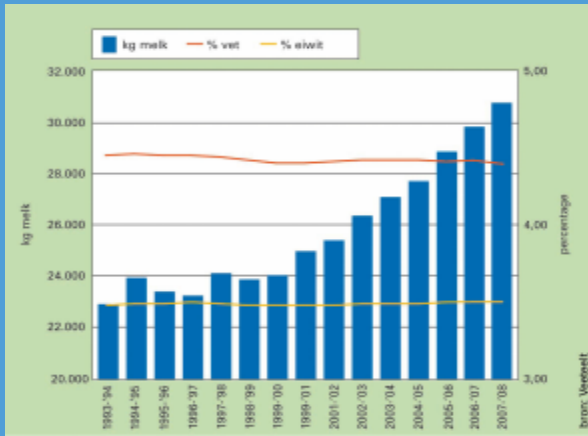
- Ga na welke vaders voor moederdier beschikbaar zijn
- Vergelijk verwantschappen met vader
  - Lager is beter
  - Kijk liefst 5 generaties terug
- Software in ontwikkeling
  - op basis van stambomen
- Dit werkt alleen op de korte termijn
  - alleen voor 1 worp
- Voor lange termijn en hele ras

Kies dieren die gemiddeld een lage verwantschap hebben met de andere dieren in het ras

Hoe fok ik mijn ideale dier?

- Fokdoel: nauwkeurig vaststellen en vasthouden
- Verzamel alle mogelijke kennis over verwante dieren
- Houd rekening met verwantschap bij de paring
- Schakel ongezonde dieren (langzaam) uit